

Probrám Šaldů z hlediska socialistického realismu. Jaký výsměch?!

Kontakt s osobností, jedinečnou a nenahraditelnou, sotva jaký tradiční typ literatury, lyrickou poezii nevyjímaje, zprostředkuje tak jako deníkové zápisky. Tím se tento privátní a subjektivní žánr vyšvihl před našima očima nad všecku beletrii. Ta, která mnohým z nás nyní chybí, za sebou našťástí svůj bezděčný autopořtřet zanechala.

Jaroslava Janáčková

Z bibliografie (sest. J. Loužil):

MOURKOVÁ, Jarmila

- 1956-7 a „Valentův román zase z jiné stránky,“ *Květen* 2, 1957, 364-5
- 1956-7 b „Nad dílem Františka Kubky“, *Květen* 2, 1957, 295-9
- 1956-7 c „Bloudění české poezie?“, *Květen* 2, 1956, 70... 150
- 1961 a „Z korespondence Josefa Hory“, *Česká literatura* 9, 1961, 351-360
- 1961 b „Vzájemná korespondence Jiřího Mahena a Vítězslava Nezvala“, *Sborník Národního muzea, ř. C sv. 6, č. 3-4*, 218-237
- 1962 „Poezie v diskusi“, *Plamen* 4, č. 4, 137-8
- 1963 „Třikrát literární historie“, *Plamen* 5, 1963, č. 9, 117-120
- 1967 „První pobyt Richarda Weinera v Paříži 1912-1914“, *Literární archiv* 2, 1967, 5-67
- 1969 „Tíživá samota (Korespondence F.X.Šaldy a R. Svobodové)“, spoluaut. J. Loužil a J. Wagner, *Paměti, korespondence, dokumenty*, sv. 45 (Praha: Odeon)
- 1975 *Růžena Svobodová. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, sv. 39 (Praha: Melantrich)

1981 *Josef Hora. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*, sv. 60 (Praha: Melantrich)

1988 *Buřiči a občané* (Praha: Československý spisovatel)

Za Oskárem Čepanem

Několik měsíců před svými šedesátými osmými narozeninami zemřel (3. 9. 1992) v Bratislavě Oskár Čepan. Hořká zpráva o nečekaném završení lidského života, nepřetržitě spjatého téměř čtyři desetiletí s úsilím v oblasti slova, zabořila se svíravou intenzitou i v Čechách, protože všem, kteří tohoto slovenského literárního vědce par excellence poznali prostřednictvím architektoniky jeho textů a mohli někdy pohlédnout do jeho laskavé tváře, prostředkovala trpkou skutečnost, že myšlení o literatuře ztrácí originálního tvůrčího ducha a československé intelektuální společnosti noblesní, profesionální a eticky výjimečnou osobnost.

Vzácné soustředěná a ontologicky přísně strukturovaná práce Oskára Čepana jako literárního historika, teoretika a kritika vychází od počátku z myšlenkového světa evropské avantgardy a československého strukturalismu. S fundovaným porozuměním pro nové formy vědeckého myšlení zůstal od svých vysokoškolských studií v těsném kontaktu se systémovými výboji Pražského lingvistického kroužku a bratislavské Vědecké syntézy. Východiska teoreticko-metodologické abecedy strukturalismu jako výsostně „avantgardní vědy“ nikdy ale nepojímal ani doktrinářsky, ani utilitárně, zřetelně mu byly ctěným a do důsledku osvojeným nástrojem řemeslné poctivosti a výrazem přesvědčení, že analýza literárního díla a literárního pohybu vůbec může být za všech okolností exaktní, a tudíž relativně také pravdivá.

S přesvědčením o možnostech i nepřetržitě ztvrdzané nutnosti exaktní interpretace literatury přistupoval k základní oblasti své intelektuální iniciativy: k literární historii. Množstvím parciálních statí, zásadními kapitoly v akademických dějinách a originálními knižními syntézami se nejen novátorsky spolu-

podílel na rekonstrukci dějin slovesné tvorby 19. a 20. století, ale programově jimi také rozšiřoval rejstřík moderních metodologií a analytických postupů. Dokázal zároveň odolávat jednostrannosti teoretických modelů a ze svých tvůrčích gest nikdy nevyučoval názorový pluralismus nebo vědomí o limitech jakékoli subjektivní apriornosti. V Čepanových základních výpovědích (zejména v knihách o realistické a lyrizované próze) nepochybně nalézáme málo tradiční, mnohem univerzálnější a také interdisciplinárnější typ literární historiografie; vyvážené a vždy odůvodněné se tu setkávají a pronikají synchronie s diachronií, systémovost s dějinností, literárněhistorické gesto s gestem literárněteoretickým. V takto orientované perspektivě Čepanova myšlení, opírajícího se o základnu exaktně-analytického empirismu, se odráží jeho noetická důslednost jako ekvivalent vědomí souvislosti, a zároveň se jí naplňuje jeden z určujících postulátů formální školy a strukturalismu, spočívající v definitivním popření „tradičního a tradičně sterilního dualismu mezi literárním historikem a teoretikem“.

Význam celistvého přístupu k literárnímu umění, majícího na zřeteli jednotu literárního díla a literárního procesu a odmítajícího jednoduché metodiky každého redukcionismu, který povyšenecky přehlídí principy strukturovanosti, aby se často i s nálepkou "vědeckosti" jen bezmocně vzdaloval poznání systémových vlastností celku, je v případě Oskára Čepana zvláště viditelný na společenskoideologickém pozadí jeho tvorby a života. S příznačnou samozřejmostí setrval u principů a zásad exaktnosti jak v časech paušálního zavrhování analytických metodologií, tak v období vševládající konjunktury tendenční kritiky a recenzistiky. Nezasáhl hlubokou spřízněností s intelektuální tvorbou Jana Mukařovského, Felixe Vodičky a zejména Mikuláše Bakoše; inspirativní dědictví jejich koncepcí soustavně poměřoval s impulsy starší i současné moderní estetiky, lingvistiky a sémiotiky (V. Bröndal, M. Halle, K. Hamburgerová, R. Jakobson, C. Lévi-Strauss, J. Lotman aj.). Ke zpřesnění analytického myšlení přispěl řadou metodologických studií (*K typologii literárních smerov, Poézia a próza, K otázke literárných vzťahov a vplyvov, Univerzálie a literárna tvorba* aj.); v neznámějších z nich analyzoval dominantní systémovost tzv. nukleárních slabik u avantgardních básnických směrů (*Jazykové*

predpoklady montáže v poézii) a binární působnost principu sémantického gesta při významové výstavbě díla (*Jazykové predpoklady montáže v próze*).

Statut skutečně exaktního myšlení o literatuře byl pro něho celoživotním závazkem i cílem. Podmínky jeho naplňování pregnantně formuloval počátkem sedmdesátých let při hodnocení Bakošova díla jako soustředěné úsilí o myšlenkovou disciplinovanost a pojmovou přesnost; jen to a nic menšího mu bylo zárukou, že literární věda „v rámci svých možností bude buď záležitostí systému, modelů a zákonitostí, anebo přestane vůbec jako věda existovat“. Snad i proto jen výjimečně opouštěl historickoteoretický prostor oboru a obrátil se k literární současnosti. Tato do značné míry „epizodická“ činnost je převážně spojena s obdobím šedesátých let, provázeným částečnou rehabilitací a reinterpretací avantgardy a moderních uměleckých směrů. Protože Čepan v zásadě odmítal tradiční polohy společenských aktualizací a subjektivních vztahů k literárním faktům (i když nepodceňoval možnosti jejich modelotvorných funkcí), mají také jeho statě a úvahy o problematice současné tvorby větší metodologickou povahu; ta mu později umožnila pojmut jejich souborem knižní publikaci „Literárne bagately“ jako logicky propojenou a uspořádanou celistvost.

Těžištěm Čepanova rozsáhlého díla jsou čtyři úctyhodné syntézy o slovenské literatuře v období postromantismu, realismu a avantgardy. Kapitoulou *Rozklad romantizmu* v třetím svazku akademických dějin vnesl do koncepcí rozsáhlého kolektivního díla, jakkoli celkově poplatného jednomodelovosti společenského chápání dějin, systémově promyšlený způsob souvztažné, vzájemně podmíněné a určujícími detaily charakterizované interpretace, který vychází z exaktní analýzy a deduktivního zpracování estetických problémů. Literatuře badatelsky převážně opomíjeného a umělecky málo zajímavého období padesátých až sedmdesátých let minulého století vrátil svým přístupem životodárné existenční obrysy (reinterpretoval dílo L. Kubániho a J. Záborského, upozornil na jevy zapomenuté jako D. Bachát, K. Banšell) a vymezil její vývojový smysl. Obdobný postup ke konceptní hierarchizaci literárních mikro a makrostruktur nalézáme v kapitole o próze 1936-1945 v pátém svazku dějin, kterou charakterizuje věcná analýza a zhodnocení žánrového podloží, z něhož v těsné návaznosti

na výboje avantgardního básnictví vyrostl jedinečný fenomén moderní slovenské literatury: naturistická próza. Z velké části mohl v tomto případě navázat na svůj předchozí systemizující výzkum, uložený v knize *Kontúry naturizmu*, v níž podal jeho zevrubnou slohově typologickou klasifikaci v modelovém kontextu lyrizující prózy celého meziválečného období. Na základě složitých analytických postupů dospěl k postihu naturismu jako samostatného literárního proudu, jehož pojmenování (málo užívaným termínem místo obecného označení lyrizovaná próza) se opírá o přesně vymezenou slohovou a významovou variantnost v dílech L. Ondrejova, M. Figulí, D. Chrobáka, F. Švantnera a H. Zelinové. Poslední z velkých Čepanových syntéz představuje kniha, *Stimuly realizmu*. Také zde, jak při vymezování základních znaků celého směru, tak při charakteristice tvůrčích gest jeho reprezentativních autorů (S.H. Vajanský, M. Kukučín, B.S. Timrava, L.N. Jégé, J.G. Tajovský, J. Jesenský) důsledně staví na celistvosti přístupů (zvl. v jazykové, motivické, sujetové, kompoziční a žánrové rovině) a rozšiřuje nebo také popírá dosavadní interpretace klasických literárních hodnot.

Při pohledu na Čepanovo dílo nelze opomenout jeho profilovou autorskou monografii *Kukučínove epické istoty*, ani jeho dříve spoluautorství třetího doplněného vydání slovníkového kompendia D. Chrobáka *Rukovät dejin slovenkej literatúry* nebo jeho práci editorskou a dlouholeté úsilí redakční (sb. *Litteraria*). V mém pohledu pak nemohou chybět ani mnohá časopisecká předznamenání soustředěného výzkumu slovenského literárního romantismu (*Romantický mesianizmus a Samo B. Hroboň, Premeny „ducha a predmetnosti“ v slovenskom romantizme,*

Janko Kráľ a romantický mesianizmus, Ideové rozpory slovenského romantizmu, Vlčkovspor s romantizmom aj.), jehož modelové verifikování a formulování mělo následovat po *Stimulech realizmu*.

Oskár Čepan byl inspirující, plně scientistickou a znepokojující osobností. Jeho vědecká tvorba je vzorovým dokladem, jak literární minulost, je-li na základě širokého zájmu teoretického myšlení uchopena ve své složité strukturovanosti a mnohoaspektovosti, může být zpředmětněna svébytným syntetizujícím gestem, které vedle nových pohledů na konkrétní literární jevy a procesy nabízí i nové metodologické perspektivy samotné literární historiografii. Znamé jsou přesahy Čepanovy vědecké invence z rámce literární vědy do jiných oborů, zvláště archeologie, kterou obohatil samostatnými nálezy závažných hmotných památek. Spojnice mezi literární vědou a archeologií mohou být vždy jen přibližné; pro oba obory může mít ale povahu stejné platnosti metaforicky vyjádřené paradigma E. H. Thompsona, shodou okolností právě velkého archeologa, který v jedné ze svých knih napsal, že „historik sestupuje do hlubin minulosti z téhož důvodu, jako vniká inženýr do hlubin země: aby zabezpečoval budoucnost“. Chceme-li vztáhnout, byť jen per analogiam, smysl těchto slov na dílo Oskára Čepana, musíme ho pouze doplnit konstatováním, že v myšlenkových konfiguracích, které zůstávají natrvalo uchovány v Čepanových textech, se nepochybně nalézá i jedna z významných linií budoucnosti české literatury a literární vědy.

Petr Šisler